

Stedelijke vernieuwing in het Gentse Rabot

Pascal Debruyne en Stijn Oosterlynck

'Het stadsvernieuwingsproject 'Bruggen naar Rabot' is een inspirerend project geworden, met mooie aanzetten tot sociaal innovatieve stadsontwikkeling waarbij buurt en buurtbewoners zelf de centrale focus van de interventies vormen.'

Steden beleven momenteel een renaissance. Deze stedelijke bloei wordt vaak afgezet tegen de vermeende onmacht van nationale staten om hedendaagse sociale, economische en culturele problemen aan te pakken. Niets is minder waar. Het herwonnen elan van steden heeft veel te maken met de manier waarop de rol van de nationale staat sinds de opkomst van het neoliberalisme midden de jaren 1970 herdacht werd (Brenner, 2004). Onder druk van het opkomende competitiviteitsverhaal verliet de staat haar vroegere programma van 'ruimtelijk Keynesianisme'. Dat had de ambitie om de economische ontwikkeling gelijkmatig te verdelen over het grondgebied van de betrokken staat. Onder het motto van 'jobs voor de mensen in hun eigen streek' werd er economische steun gegeven aan achterop hinkende regio's en steden. Die herverdelende functie neemt de nationale staat steeds minder op waardoor steden en regio's zich meer autonoom moeten en kunnen gaan positioneren om economische ontwikkeling, toeristen en kapitaalkrachtige bewoners aan te trekken. Ideale instrumenten hiervoor zijn stadsontwikkelingsprojecten. Via ruimtelijk-fysieke ingrepen in de bebouwde omgeving probeert men de stad aantrekkelijker en 'competitiever' te maken, vooral naar buiten toe. Ook Gent is op deze trein gesprongen. Maar is stadsontwikkeling enkel een zaak van stenen en parken?

Stedelijke renaissance

Voor het Vlaamse stedenbeleid liep het enigszins anders, omdat er lange tijd helemaal geen stedenbeleid was in Vlaanderen en dit uiteindelijk via het Sociaal Impuls Fonds rond 1996 vanuit een sterk sociale impuls tot stand kwam (Loopmans, 2007; De Decker, elders in dit nummer). Sinds de vervanging van het Sociaal Impuls Fonds door het Stedenfonds in 2003 trekt ook het Vlaams stedenbeleid steeds nadrukkelijker de kaart van de interstedelijke competitie, zij het dan ook in belangrijke mate met haar eigen rand. Ook in Gent veranderen grootschalige en tenminste gedeeltelijk vastgoedgedreven stadsontwikkelingsprojecten het gezicht van de stad. Denken we maar aan de kantoorontwikkeling aan het station Gent Sint-Pieters, de uitbouw van The Loop aan Flanders Expo en het nieuwe stadsgedeelte aan de Oude Dokken (Debruyne, Oosterlynck en Block, 2008). Deze grootschalige projecten kunnen niet los gezien worden van de nieuwe sociaaleconomische rol die steden vandaag vervullen.

Naast dergelijke vormen van 'grootschalige stadsontwikkeling' die gericht zijn op competitie met andere steden en de stadsrand en economische ontwikkeling herleiden tot marktgerichte groei, is er ook 'sociale stadsvernieuwing'. Sociale stadsvernieuwing vertrekt van het inzicht dat stadsvernieuwing niet alleen gaat om het opwaarderen van de fysieke leefomgeving in steden, maar ook om de heropbouw van de stedelijke samenleving. De fysieke verloedering van stedelijke wijken hangt doorgaans samen met sociaal-culturele en sociaaleconomische problemen zoals werkloosheid, gebrek aan financiële middelen, lage scholingsgraad en spanningen tussen oude en jonge, autochtone en allochtone bewoners. **Stadsvernieuwing en samenlevingsopbouw moeten dus hand in hand gaan.** Om die samenhang te verduidelijken willen we stadsontwikkeling hier door de lens van 'sociale innovatie' bekijken (Moulaert, 2000; Moulaert et al. 2005). Tot welke emancipatorische sociale verandering leidt stadsontwikkeling? Sociaal innovatieve stadsontwikkeling heeft een drietal fundamentele pijlers die met elkaar

verstrengeld zijn.

Drie pijlers onder sociale innovatie

Een eerste pijler van sociale innovatie is dat stadsontwikkeling moet vertrekken vanuit de kwaliteit van de relaties tussen mensen, tussen sociale groepen en de organisaties waarlangs ze hun doelstellingen proberen te realiseren. Omdat achtergestelde wijken dikwijls geconfronteerd worden met de fragmentatie van de lokale samenleving en een gebrekkige coördinatie tussen organisaties die er werken rond verschillende ontwikkelingsdimensies, is het werken aan en versterken van sociale relaties van onderuit cruciaal (Gerometta, Haussermann, and Longo, 2005, Moulaert, 2002; MacCallum et al., 2008: 19). Daarbij is het belangrijk aandacht te hebben voor de complexiteit van het alledaagse leven in de stad, voor hoe mensen de stedelijke ruimte dagelijks gebruiken, daar in contact komen met elkaar of elkaar juist vermijden, zich bepaalde ruimtes toe-eigenen, delen met anderen of ontwijken en zo het wijkweefsel en de sociale relaties die er zich in verknopen produceren (Lefebvre, 1974; MacCallum, 2008: 10). Sociale innovatie vertrekt vanuit de vaststelling dat stadsbewoners op een competente manier met de stedelijke ruimte omgaan en die van betekenis voorzien (Blondeel, 2002). Het zijn deze competenties, en het ruimtegebruik, de gebruikswaarde van de wijk en lokale betekenisgeving die eruit voortvloeien, die als uitgangspunt dienen voor sociaal innovatieve stadsvernieuwing.

Dat brengt ons tot de tweede pijler: co-productie. In tegenstelling tot grootschalige en marktgerichte stadsontwikkelingsprojecten staat participatie van alle betrokkenen centraal in sociaal innovatieve stadsvernieuwing. Deze co-productie is niet te herleiden tot inspraak of tot een technocratisch 'integraal' planningsproces dat gestuurd wordt door de prioriteiten van de verschillende beleidssectoren. Eenvoudig gezegd: terwijl 'integraal werken' te vergelijken is met een technocratische optelsom (de som $1+1=2$), streeft geïntegreerd werken via 'co-productie' naar een uitkomst die groter is dan de som van de delen (de som $1+1=3$). Dit collectief leerproces, ook wel 'bottom-up governance' genoemd (MacCallum et al., 2008), geeft mensen reële hefboomen in handen om hun sociaal-ruimtelijke toekomst mee vorm te geven.

Een derde pijler ondersteunt de eerste twee door de visie op ontwikkeling te verduidelijken. Sociale innovatie is een kritiek op het conventionele denken over ontwikkeling waarin technologie en markt als enige oplossing gezien worden voor een gebrek aan ontwikkeling. Sociale innovatie vertrekt vanuit een brede en geïntegreerde visie op sociaaleconomische ontwikkeling. Centraal in dat ontwikkelingsproces staat de kwaliteit van de arbeidsmarkt, huisvesting, ruimtelijke ordening, onderwijs, scholing en maatschappelijke participatie (Debruyne, Oosterlynck & Block, 2008). Stadsontwikkeling betekent dus dat de ingrepen in de wijk op al die dimensies moeten beantwoorden aan de behoeften van de lokale bewoners, zeker van diegenen die in een kwetsbare situatie zitten. Om aan die onvervulde behoeftes tegemoet te komen moet het, sociale, culturele en economische beleid en de ruimtelijk-fysieke planning gecombineerd worden. Dat samenspel moet zo gebeuren dat het bijdraagt tot de algehele ontwikkeling van de stadsbevolking en in het bijzonder van de sociaaleconomisch zwakkere groepen. Sociaal innovatieve stadsvernieuwing vertrekt daarbij van de bestaande competenties in de wijken, identificeert het lokaal ontwikkelingspotentieel en gaat na wat er nodig is om dit potentieel te realiseren (Moulaert, 2002; Moulaert et al., 2005). Dit in tegenstelling tot grootschalige en marktgerichte stadsontwikkeling die zelden aansluit bij de wijk zoals die vandaag bestaat, maar louter gericht is op het aantrekken van externe middelen en mensen. Dat soort stadsontwikkeling werkt doorgaans ook niet voor de lokale bevolking, maar leidt integendeel niet zelden tot sociale verdringing. Sociaal innovatieve stadsvernieuwing daarentegen is een succes wanneer ze erin slaagt ieders individueel en collectief potentieel om aan de eigen behoeften te voldoen te vergroten. Dat kan onder andere

afgeleid worden van de participatie aan productieprocessen die leiden tot de voldoening van die behoeften.

Stadsvernieuwing in Gent

In Gent werd sociale stadsvernieuwing één van de beleidsprioriteiten in de bestuursakkoorden van 2000-2006 en 2007-2012. Die sociale stadsvernieuwing focust op de 19de eeuwse gordelwijken met een behuizing van slechte kwaliteit en een zeer hoge bevolkingsdichtheid. Hoewel die buurten slechts 4% van de totale Gentse oppervlakte omvatten, woont een kwart van de Gentse bevolking er. De sociale stadsvernieuwing in Gent richt zich vooral op de woon- en leefbaarheidsproblematiek in de 19de eeuwse gordel. De gebrekkige woonkwaliteit is te wijten aan het bouwen met minderwaardige bouwmaterialen en -technieken, waardoor de huizen na verloop van tijd veiligheids- of structurele gebreken vertonen. Historisch heeft de gebrekkige woonkwaliteit zijn oorsprong in de sterke industriële ontwikkeling van de 19de eeuw, vooral toen de stadsmuren werden opengebroken in 1860 en de stad kon uitbreiden (Heughebaert, 2006). De slechte woonkwaliteit in die buurten dateert echter van vroeger, met name met de eerste migratiebewegingen vanuit het verpauperde platteland naar de stad (vanaf 1765). Deze gebeurtenissen hebben diepe sporen nagelaten in een tiental 19de eeuwse gordelwijken rond het centrum. Kleine arbeidershuisjes, smalle straten en het tekort aan groen en open ruimte zijn een erfenis uit deze periode. Om de woon- en ruimtelijke kwaliteit van deze wijken te verhogen gaf het Gentse stadsbestuur in de vorige en huidige legislatuur vorm en inhoud aan verschillende stadsvernieuwingsprojecten via 'een wijk na wijk aanpak': 'Zuurstof voor de Brugse Poort', 'Bruggen naar Rabot', 'Ledeberg Leeft' en 'Oud Sint-Amandsberg'.

In dit artikel gaan we dieper in op één van die stadsvernieuwingsprojecten, namelijk 'Bruggen naar Rabot'. Het begon aanvankelijk als een 'stenen' project in de wijk Rabot-Blaisantvest. Maar later kwam de aandacht voor sociaal-culturele en sociaaleconomische dimensies gestaag op gang, waardoor het een meer integraal en beter geïntegreerd project werd. Omdat het project oorspronkelijk uitging van een ruimtelijke logica en de sociaal innovatieve dimensie pas later binnen het project gebracht werd, noemen we het 'Stadsvernieuwing op zijn kop'. We geven in wat volgt een korte schets van het Rabot, beschrijven de verschillende aanzetten tot stadsvernieuwing sinds de jaren 1980 om daarna in te zoomen op het huidige project 'Bruggen naar Rabot', met bijzondere aandacht voor de sociaal innovatieve dimensie die het na verloop van tijd verwierf. We stellen vragen bij de doelstellingen, het gevolgde proces, de gevormde coalities tussen welzijnsorganisaties, het niet-professionele middenveld en stadsadministraties en de uiteindelijke uitkomsten voor de meest kwetsbare groepen in de 19de eeuwse gordelwijken.

Rabot in beeld

De Rabot-Blaisantvestwijk is gekend voor zijn geïsoleerdheid. De wijk wordt afgesneden van de stad door de bestaande verkeersinfrastructuur van de kleine stadring en oude industriële sites zoals de Gassite en de Oude Molens aan de Gasmeterlaan en van andere omliggende wijken door de Ringvaart. Wie de wijk binnenkomt, wordt geconfronteerd met de dichtheid van het woonweefsel. Woningen zijn hier klein en oud en staan tegen elkaar geplakt als sardienen in een blik. De drie sociale woontorens uit de jaren 1970 aan de rand van de wijk doorbreken als enige dit dichte patroon. De wijk heeft een oppervlakte van 0,9 km² en telt 7.383 bewoners. De bevolkingsdichtheid is heel hoog: 8.584 inwoners/km², tegenover een Gents gemiddelde van 1.465 inwoners/km². Daardoor valt Rabot-Blaisantvest de twijfelachtige eer van de meest dichtstbevolkte wijk in Gent te beurt. In de periode tussen 1997 en 2003 steeg het bevolkingsaantal verder met 3,2%, bijna dubbel zo snel als het Gentse gemiddelde van

1,7%. Het percentage niet-Belgen is 16,6%, veel hoger dan het Gentse gemiddelde van 6,8%. De meerderheid van de niet-Belgen is Turks, maar er is ook een grote toename van Oost-Europeanen in de buurt. De wijk oefent een sterke aantrekkingskracht uit op mensen aan de bodem van de inkomenspiramide. De wijk staat op nummer één in Gent als het gaat over de vergrijzingsdruk, de bevolkingsdichtheid, het aantal OCMW-gerechtigden en werklozen. Op de Rabot-Blaisantvest vinden we ook het hoogste percentage van mensen met de laagste inkomens en het grootste aantal allochtonen en vluchtelingen. De huisvestings situatie in het Rabot is bijzonder slecht. Uit gegevens van de cel Woonbeleid blijkt dat maar liefst zeventig procent van de woningen gebreken vertonen die vaak een veiligheidsrisico inhouden voor de bewoners (Dienst huisvesting, 2002-2004; 2005-2006). Het gaat vooral om vochtproblemen, schimmel, onveilig aangelegde elektriciteit- en gasleidingen, gebrekkig sanitair en slecht werkende boilers.

Begin de jaren 1980 werden de wijken Rabot en Brugse Poort, samen met de Muide erkend als 'herwaarderingsgebieden' in de 19de eeuwse gordel. Het Herwaarderingsbesluit kwam tot stand als een uitvloeisel van de mei '68 beweging. Burgers en burgercomités gingen een grotere rol opeisen in de ontwikkeling en de organisatie van de stad en de stedelijke ruimte. Tegen de belangen van grote projectontwikkelaars in vormde zich een amalgaam van comités en werkgroepen die de invulling van de stad in eigen handen wilden nemen. Hun mobilisatie leidde in 1982 tot het Herwaarderingsbesluit van Vlaams minister Akkermans. Dit besluit wou buurten herwaarderen met actieve inspraak van bewoners. Het idee van sociale stadsvernieuwing is grotendeels terug te brengen tot dit tijdgewricht en dito beleid. Helaas stierven de herwaarderingsgebieden een langzame dood door de paniecreactie naar aanleiding van zwarte zondag en de effectieve doorbraak van het Vlaams Blok. Toenmalig Minister van Huisvesting Norbert De Batselier zette het urgentieprogramma 'Domus Flandria' op. De bedoeling van dit topdown programma was 10.000 sociale woningen realiseren (Heughebaert, 2007 De Decker, elders in dit nummer). De verdienste van De Batselier was weliswaar dat hij de zo noodzakelijke uitbreiding van het sociaal huurwoningbestand opnieuw op de politieke agenda wist te zetten en hiervoor budgettaire middelen wist te mobiliseren. Maar deze 'inhaaloperatie' had wel tot gevolg dat de sociale huisvestingsmaatschappijen snel hun oude bouw dossiers weer van onder het stof haalden om hun bouwprojecten te kunnen realiseren. Er werden daarbij niet al te veel vragen gesteld over de implicaties van de inplanting van soms grootschalige sociale woonprojecten in het bestaand wijkweefsel.

Wisselende aandacht

De aandacht voor het Rabot duikt opnieuw op wanneer de Gentse schepen voor Ruimtelijke Ordening Sas Van Rouveroj in 1998 beslist om voor vier deelsectoren van de stad 'stadsontwerpen' te laten maken. Die stadsontwerpen moesten het proces voor de opmaak van het Ruimtelijk Structuurplan Gent voeden en kwamen tegelijkertijd ook tegemoet aan de interesse van de lokale tak van het Sociaal Impuls Fonds in het vernieuwingspotentieel van de 19de eeuwse gordel. Het stadsontwerp Noord omvatte naast de Ham de Rabot-Blaisantvestwijk en werd uitgevoerd door het bureau Technum. Het stadsontwerp maakte duidelijk dat grote ingrepen in het stedelijk weefsel noodzakelijk waren. Er werden maar liefst twaalf projecten of ingrepen in problematische woonblokken voorgesteld. Volgens dit ambitieuze ontwerp zouden 509 woningen worden gesloopt en 774 nieuwe (sociale) woningen gebouwd. Het project stelde wat het Rabot-Blaisantvest betreft letterlijk voor om 'midden in de wijken in te grijpen, en niet aan de rand'. De doelstelling was meer open ruimte te creëren en met minimale ingrepen de woonkwaliteit in de buurt maximaal te verbeteren.

Interessant voor ons stuk over sociaal-innovatieve stadsontwikkeling is het stadsantropologisch onderzoek dat de onderzoeksgroep OSA van de K.U.Leuven in opdracht

van het Sociaal Impuls Fonds in de Rabotwijk uitvoerde (Blondeel, 2001). De verwantschap met een sociaal innovatieve benadering zijn duidelijk aanwezig: de wijk wordt van onderuit vanuit het perspectief van de wijkbewoners en wijkgebruikers gelezen, formeel en informeel ruimtegebruik en sociale praktijken werden in kaart gebracht, alsook de ingebedde betekenisgeving die door bewoners werd toegedicht aan de ruimte. Bovendien worden, in co-productie met de wijkbewoners, toekomstbeelden en behoeftes in strategische beleidslijnen omgezet. Sterk aanwezig is de idee van de wijk van binnenuit te openen: 'de goede dingen van binnen verbinden met de goede zaken van buiten'. Dat zou meteen sociale relaties versterken 'overheen' de grenzen van de wijk.

Bovenstaande stadsontwerpen en het stadsantropologisch onderzoek van OSA stierven een stille dood. Het was wachten tot de opmaak van het Ruimtelijk Structuurplan Gent voor het Rabot terug in het licht kon treden. In het ontwerp van het Ruimtelijk Structuurplan Gent ligt de prioriteit bij de ontwikkeling van de 19de-eeuwse gordel, en meer specifiek bij de wijken Brugse Poort en Rabot-Blaisantvest. Intussen was er federaal beslist om het gerechtshof neer te poten aan de rand van de Rabotwijk en een trambrug te plaatsen voor de Lijn. Het Project 'Bruggen naar Rabot' werd geboren. Tijdens het college van 25 april 2002 werd een voorlopig voorstel voor het stadsvernieuwingsproject 'Bruggen naar Rabot' voorgelegd, dat op 8 mei 2002 de goedkeuring kreeg van de leden voor de stuurgroep van het stadsvernieuwingsproject. Vanaf nu zouden een aantal actoren zoals private ontwikkelaars, de sociale huisvestingsmaatschappij Scheldevallei, Stad Gent, Administratie voor Wegen en Verkeer (Vlaams Gewest), Stedenbeleid (5 miljoen euro), De Lijn, de Federale overheid en Europa hun steentje bijdragen.

Bruggen naar Rabot

Het huidige 'Bruggen naar Rabot' beperkt zich tot een gedeeltelijke invulling van één van de twaalf projecten uit het ambitieuze stadsontwerp Noord en concentreert de ingrepen vooral aan de rand van de wijk. Door verschillende fysieke en infrastructurele barrières, is de wijk 'Rabot- Blaisantvest' sterk geïsoleerd. Daarom moet het stadsproject 'Bruggen naar Rabot' volgens de stedelijke overheid bruggen slaan die de wijk beter verbinden met de rest van de stad. Omdat de Stad Gent in 2004 naast een subsidie van de Vlaamse Gemeenschap greep, omdat het project 'Bruggen naar het Rabot' onvoldoende gekaderd was in de ruimere omgeving en de bestemming van de gasfabriek onduidelijk was, werd er een conceptsubsidie van 50.000 euro toegekend om het project verder te onderzoeken. Het ontwerpteam van BUUR werkte het stadsvernieuwingsproject verder uit. Op die manier kwam 'Bruggen naar het Rabot+' tot stand.

Het huidige project 'Bruggen naar het Rabot' bestaat grotendeels uit twee verschillende deelgebieden waarop momenteel 17 deelprojecten worden verwezenlijkt. In het eerste deelgebied, aan de Opgeëistenlaan, werd een nieuw gerechtsgebouw ontworpen door de architecten Achtergael-Beel. Dit gerechtsgebouw zou een economische hefboom moeten vormen voor de handelaars in de Wondelgemstraat, de centrale winkelstraat in het Rabot. Rondom het gerechtsgebouw werd een vijf hectaren groot park uitgebouwd, met ondergrondse jeugdlokalen en een fuifzaal. Aan de rand van het park is een nieuwe tram/fiets/voetgangersbrug over de Nieuwe Vaart in aanbouw die de wijk zal verbinden met de noordelijke gebieden. Er komt een toekomstig (kleinschalig)winkelcomplex met aansluitend sociale woningen, waarvoor 80 woningen onteigend werden. Begin oktober 2005 ondertekende Vlaams minister Keulen, bevoegd voor stedelijk beleid, het onteigeningsplan. In de plaats van de gesloopte arbeiderswoningen zou een zestigtal nieuwe woningen opgetrokken worden in de wijk, waarvan twee derden sociale woningen. Het tweede deelgebied is de brownfield 'Stadsgassite' aan de Gasmeterlaan, waarop en waarrond verschillende projecten worden

gerealiseerd. Oorspronkelijk beoogde men 800 woningen te bouwen op de site maar dat werd inmiddels teruggeschoefd naar 400 tot 500 eenheden. Die knip kwam er mede onder druk van de buurtbewoners die vragende partij waren voor meer groen in de buurt en door de hoge saneringskost, vermoedelijk 10 tot 40 miljoen euro. Dat zal meer ruimte bieden voor publieke ruimtes op het niveau van de hele wijk.

Groen en sociaal (innovatief)

Volgens een beleidslijn van de Stad Gent moet twintig procent van de nieuwe woningen op de site bestemd zijn voor sociale huisvesting. Alle woningen worden energiezuinig gebouwd. De Stad bepaalde ook dat 40% van de toekomstige woningen passiefwoningen moeten zijn. Daarmee werd de keuze gemaakt voor de bouw van 185 ecologisch duurzame woningen en krijgt Gent de grootste duurzame woonwijk van Vlaanderen. De ecologische ambities gingen er nog meer op vooruit. Door druk vanuit de buurt zal 2 hectare van de 7 hectare ruimte voorzien worden voor groen en speelruimte. De herbestemming van de gashouders krijgt waarschijnlijk in de toekomst een culturele of recreatieve invulling. Er worden in de Oude Molens een aantal 'sociale' lofts (lofts aan goedkopere prijzen) gebouwd. Aan de Blaisantvest komt er een kleinschalig winkelcomplex.

Het project 'Bruggen naar Rabot' lijkt er dus initieel sterk op gericht de fysieke isolatie van de wijk op te heffen door middel van ruimtelijk-fysieke ingrepen zoals het bouwen van bruggen, het versmallen van een belangrijke verkeersader en het inplanten van wijkoverstijgende functies. In tegenstelling tot bijvoorbeeld het Stadsontwerp Noord, dat ingreep middenin de wijk, wordt er vooral gemikt op twee sites aan de rand van de Rabotwijk en komt de rest van de wijk weinig aan bod. Wel is er aandacht voor sociale huisvesting door sociale woningen te voorzien in de toekomstige ontwikkeling van de Gasmetersite. De woningen in slechte staat, voornamelijk gelegen aan de Blaisantvest, het stadsdeel dat grotendeels afwezig blijft in dit plan, zullen waarschijnlijk aangepakt worden via renovatie, omdat dit een goedkopere strategie is voor kwaliteitsverhoging dan het optrekken van nieuwe woningen. Sinds kort zorgen enkele nieuwe planningsinstrumenten voor een integrale verbreding van het project, waardoor het in de richting evolueert van een 'sociaal-innovatieve stadsontwikkeling'. Het sterkste punt is de verhoogde vorm van 'geïntegreerd' plannen, waarin verschillende dimensies en plannen niet alleen met elkaar verweven worden, maar elkaar ook versterken. We gaan achtereenvolgens in op drie pogingen om sociaal-innovatieve elementen in 'Bruggen naar Rabot' te integreren.

Vernieuwing alom

De ontwikkeling van de stadsgassite staat centraal bij 'Bruggen naar Rabot'. De stadsgassite kampt met zware bodemverontreiniging door teervervuiling. Nadat de eerste plannen voor de ruimtelijk-fysieke invulling van de site werden opgemaakt, kwamen een aantal organisaties zoals Samenlevingsopbouw Gent en de sociaal-artistieke werking ROCSA, gesteund door stadsdiensten als de Gebiedsgerichte Werking en Stedelijke Vernieuwing en Buurtwerk, in actie. Er kwam een gigantisch open terrein vrij: een betonnen ondergrond van 120m op 100m, en dat midden in één van de dichtstbevolkte en armste buurten van Gent. Omdat het nog wel even kan duren voor de stad één of meerdere projectontwikkelaars gevonden heeft die tegelijkertijd de site zullen saneren en de woningen bouwen, zetten deze organisaties hun beste lobbywerk in om van 'de Site' een evenementenplein en 'gebruiksruimte' voor het Rabot te maken. De organisaties grepen deze opportuniteit aan om op 13 september 2006 een vergadering te beleggen met de toenmalige projectleider (onder de dienst Stedenbouw en Ruimtelijke Ordening) van het stadsvernieuwingsproject 'Bruggen naar Rabot' en de

Milieudienst. Terwijl het project aanvankelijk gevangen zat in een negatief discours over overlast, vervuiling en een mogelijk gebrek aan sociale controle, vloeide hier na lange discussies een positiever verhaal uit voort over 'tijdelijk ruimtegebruik' vanuit de aanwezige potenties in de wijk. Inspirerende voorbeelden uit binnen- en buitenland, zoals het Gentse project 'volkstuinten' op de site van de Hollainkazerne (Barba Belge) en Mobil City in Amsterdam en Creatief Beheer in Rotterdam, hielpen daarbij. Sinds 9 juni 2007 heeft Gent er daarom een nieuwe creatieve plek bij: 'De Site'. Zoals de voorstellingsfiche van 'De Site' het zelf stelt: 'De Site is een uniek project dat culturele uitwisseling en de verknoping van sociale relaties tussen groepen in de wijk van de grond hielp komen, in een wijk waar de verhoudingen tussen de verschillende gemeenschappen soms moeilijk liggen.'

Ondertussen kwam er een voetbalpleintje en werden diverse culturele en sociale activiteiten uitgebouwd zoals een openluchtcinema, een verkeerspark en een buurtbarbecue. Er is ook plaats voor een kleine kinderboerderij en zelf een Rabot Beach, een enorme zandbak voor de kleinsten, met ruimte voor een bouwspeelplaats en het bouwen van kampen. Ook vind je er de 'de Artcube', vier witte bureelcontainers, twee aan twee op elkaar gestapeld, een plek voor het sociaal-artistiek kunstenaarscollectief Transart en een wisselbibliotheek. Het meest bekende project is echter dat van de ondertussen beroemde stadstuintjes. Die laten toe dat mensen met elkaar in contact kwamen via dagdagelijkse activiteiten en hebben vooral op het vlak van samenleven tussen allochtonen en autochtonen een positief effect. De bewonersvereniging 'Jonk Rabot' fungeert als een belangrijke katalysator voor het vormen en verknopen van sociale relaties op de Site.

Winst herverdelen

'De Site' lijkt daarmee hét deelproject dat werkelijk voor de buurt zélf bestemd is: een open ruimte voor spel en vertier, cultuur en ontspanning. Wat de toekomst brengt voor De Site is nog onduidelijk. Het project staat momenteel onder de noemer 'tijdelijk ruimtegebruik' gecategoriseerd. In het plan voor de recreatieve structuur (zie verder) worden de stadstuintjes en activiteiten op een reeks van plaatsen doorheen de Rabotwijk geïntegreerd. Het is echter helemaal niet zeker dat het project zijn sterkte zal behouden als het verplaatst wordt. Meer zelfs, het staat haaks op de essentiële inzichten van de recreatieve structuur zelf, waarop we zo dadelijk terugkomen.

Op De Site zou ook geëxperimenteerd worden met het concept 'sociale return', waarbij de projectontwikkelaars 0,2% van de winst, zouden herinvesteren in sociale projecten of buurtprojecten in de wijk. Deze vraag werd op tafel gelegd door Samenlevingsopbouw, de Dienst Economie en de Gebiedsgerichte Werking en Stedelijke Vernieuwing. Sociale return kwam al eerder als eis op tafel bij de bouw van het gerechtshof, maar kwam pas voor het eerst in de praktijk bij het Trefil Arbed-project. De projectontwikkelaar heeft daar 'betaald' voor sociale herinvestering. Het ging toen wel niet per se om herinvesteringen in de wijk zelf, aangezien het geld in 'de Gentse pot voor duurzaam ondernemen' is terechtgekomen. Daardoor kon het geld bijvoorbeeld naar de ontwikkeling van De Site gaan. Eerst zou 'sociale return' onderdeel vormen van het bestek via de oprichting van 'een buurtbeheerfonds' waarbij 50.000 EURO per jaar overheen 8 jaar voor de buurt zou voorzien worden. Later is dit door de Stad Gent uit het bestek gehaald, uit vrees dat de prijs van de private ontwikkelaars zou opgedreven worden. Eigenlijk gaat dit over 'peanuts' in vergelijking met alle andere investeringen in het totale project. Die verschillende sociale en duurzame investeringen zorgen er niettemin voor dat de invulling van De Site niet wordt beperkt tot een banale middenklassenenclave in de wijk.

Graven naar het verleden

De zogenaamde 'recreatieve structuurnota' werd opgemaakt onder leiding van de Gebiedsgerichte Werking. Dit plan raakt de kern van wat sociaal innovatieve stadsontwikkeling is. De reële gebruiksruimte en dagelijkse formele en informele sociaal-ruimtelijke praktijken worden hier in kaart gebracht om een visie te kunnen ontwikkelen over een toekomstige wijkinrichting en connecties met ruimtes buiten de wijk mogelijk te maken. Het gaat hier dus niet zomaar om een top down-plan, maar om een plan dat de bestaande ruimtelijke trajecten en het ruimtegebruik van buurtbewoners en wijkgebruikers meeneemt in de toekomstige inrichting van de Rabotwijk. Uit de bevraging waarop deze recreatieve structuurnota gebaseerd is kwam 'Textiel' naar voor als rode draad van een strategie om de kwaliteit van de inrichting van de buurt te verhogen en een eenheid te creëren in de wijk. Het vormt een mooie insteek om de buurtgebondenheid en de wijkidentiteit te versterken. Deze thematische rode draad refereert naar het textielverleden van de wijk en naar de sociaaleconomische strategieën die daaraan in de toekomst kunnen gekoppeld worden. Hiertoe werden reeds enkele projecten op touw gezet. Zo is er een project dat ruimte maakt voor het belang van lokale wijk- en stadsgeschiedenis en die geschiedenis gebruikt om nieuwe bevolkingsgroepen met een gelijkaardige geschiedenis, zoals Turkse migranten, te integreren in de wijk. Ook andere uitdagende projecten staan op stapel, zoals het aanbrengen van wijkornamenten. Via ornamenten wil men specifieke plaatsen in de Rabotwijk een symbolische geladenheid geven, steeds in verband met de rode draad van 'textiel', en zo met elkaar verbinden. Het project 'catwalks' gaat dan weer op zoek naar de feitelijke gebruiksruimte en geleefde wijkpraktijken en trajecten van kinderen om van daaruit een recreatief parcours uit te bouwen.

Het credo van dit recreatief structuurplan is vertrekken vanuit de publieke ruimte als geleefde ruimte en van reële ruimtelijke gebruikspraktijken om een antwoord te krijgen op de vraag naar een mogelijke invulling ervan. Terwijl de opmaak van de recreatieve structuur gaat om verschillende doelgroepen, is een eerste mooi voorbeeld de uitbouw van de speelinfrastructuur via het speelweefselbeleid dat zich probeert te enten op de ruimtelijke praktijken van kinderen en jongeren in de wijk. Allerlei nieuwe plekken worden uitgetekend in de wijk, waarvoor eventueel ook 'buurtbeheer' zou mogelijk zijn.

Sociaaleconomische regeneratie

De sociaaleconomische problemen van de Rabot-Blaisantvestwijk zijn ernstig. De problemen kunnen hier dus niet worden opgelost door louter te mikken op het aantrekken van de middenklasse. Dit zou immers enkel leiden tot wijzigingen van de armoedestatistieken, maar niet noodzakelijk iets verhelpen aan de reële armoede op het terrein. Vandaar de optie om de sociaaleconomische regeneratie van de Rabotwijk sterk aan te moedigen, ook al staat het creëren van emancipatorische hefboomen nog in zijn kinderschoenen. Zo experimenteert de dienst economie van de stad Gent met het concept 'gebiedsgerichte sociaaleconomische ontwikkeling'. Verschillende projecten in het Rabot zitten in de planningsfase. In samenwerking met verschillende partners wordt bijvoorbeeld een sociaaleconomisch actieplan voor de wijk opgesteld en een 'streefbeeld' voor de centrale winkelstraat uitgedokterd. Daarbij wil men mikken op een straat die 'herkenbaar' is, met de focus op de bestaande allochtone en autochtone winkels. Bovendien moet de straat 'herbergzaam' en 'bereikbaar' zijn. Ten eerste krijgt de Wondelgemstraat, de centrale winkelstraat die belangrijk is omwille van het kleinschalige winkelaanbod van het Rabot, in samenwerking met alle handelaars een facelift. Hiervoor worden subsidies uitgereikt voor de verfraaiing van de winkels en handelshuizen. Voor de regeneratie van de winkelstraat werden met behulp van een subsidie Maatschappelijk Verantwoord Ondernemen van de Dienst Economie van de Stad Gent het project 'The Make Over – Wondelgemstraat' opgezet, waarbij studenten van het beroepsopleidingsingeschakeld worden en leerervaring kunnen opdoen.

Bovendien zoekt Samenlevingsopbouw en het sociaal-artistiek huis ROCSA naar opportuniteiten om de samenwerking van de middenveldorganisaties en stadsdiensten op de Site te verknopen met de gebiedsgerichte sociaaleconomische strategie van de Dienst Economie. Onderzoek naar de allochtone gemeenschap in de wijk Rabot wees uit dat er een informele economie, een zogenaamde huiseconomie, werd bedreven. Tijdens ontmoetingsactiviteiten werden handgemaakte textielvoorwerpen verkocht. Daaruit groeide het project 'Bind-Weefsel', een creatief textielatelier waar allochtone vrouwen werken rond een gemeenschappelijke taal: textiel. Het doel is om te onderzoeken hoe dit project kan uitmonden in een sociaal tewerkstellingsproject waarbij de allochtone vrouwen hun creaties op een legale manier aan de man kunnen brengen. Een gebouw in de Wondelgemstraat, een 'Wijkincubatiecentrum' voor startende bedrijfjes en voor het stimuleren van sociale en lokale economie, zou plaats kunnen bieden hiervoor. Dergelijke strategieën vertrekken vanuit de bestaande sociale relaties en dagelijkse praktijken van mensen, om die vervolgens om te buigen tot emancipatorische sociaaleconomische hefboomen. Echter, naast de ontwikkeling van de economie van 'binnenuit', wordt er ook gemikt op trekkers van 'buitenaf'. Daartoe kunnen ondernemers met nieuwe winkels subsidies krijgen via het Starterscontract, dat erop mikt de slaagkansen van deze kleinhandelaars te verhogen. Er liggen ook plannen op tafel voor de ondersteuning van horeca aan het begin van de Wondelgemstraat, rond de Site en aan de Wiedauwkaai.

Toch sociale verdringing?

Het stadsvernieuwingproject 'Bruggen naar Rabot' is een inspirerend project 'geworden' dat echt beeld kan staan voor geïntegreerde planning en sociaal innovatieve stadsontwikkeling waarbij buurt en buurtbewoners zelf de centrale focus van de interventies vormen. Elementen van sociale innovatie zoals we die inleidend aangaven zijn aanwezig: het in kaart brengen van het bestaande buurtweefsel, de alledaagse praktijken van ruimtegebruik, de sociale relaties in de wijk en de betekenisgeving van die ruimte door haar bewoners en gebruikers. Bovendien versterken de verschillende projecten de sociale relaties tussen mensen en groepen in de buurt en worden mogelijks duurzame hefboomen voor sociale emancipatie gecreëerd voor een deel van de kwetsbare buurt en buurtbewoners. Door de inzet van een amalgaam van actoren overheen het maatschappelijk middenveld, niet-professionele organisaties en stadsdiensten, bevat dit project beloftevolle sociaal innovatieve tendensen. De nadruk ligt op de wijkbewoners en de sociale relaties tussen groepen en men gaat op zoek naar geïntegreerde antwoorden die vertrekken vanuit het bestaande wijkweefsel, zowel sociaal als ruimtelijk.

Maar om de hoek schuilen enkele gevaren. We denken in de eerste plaats aan het gevaar van de 'sociale mix', de vermenging van verschillende socio-economische klassen als heersende beleidsoptie. Het stadsbestuur meent dat deze sociale mix kan zorgen voor een 'sneeuwbal-effect' voor de gehele buurt. Deze beleidskeuze dreigt echter als een heilige koe andere van onderuit gegroeide beleidsopties te verdringen. Indien het beleid de markt haar gang laat gaan, zal dat zeker tot sociale verdringing te leiden. Alhoewel er sociale woningen voorzien zijn, kan men zich afvragen of die niet te laat komen om de sociale verdringseffecten van stadsvernieuwing de pas af te snijden. Voor de voornaamste winkelstraat, de Wondelgemstraat, verwacht het stadsbestuur veel van de consumptie van nieuwe welvarende bewoners en wijkgebruikers, zoals de bezoekers en werknemers van het justitiepaleis. Maar er is voortdurende alertheid en een pro-actief en lange termijnbeleid van de stad nodig om ervoor te zorgen dat de lokale bevolking hier effectief wel bij vaart. De 'wijk na wijk aanpak' van de stad Gent zou hier nefast kunnen uitpakken. Het is niet vanzelfsprekend dat de huidige sociaal innovatieve tendensen zich autonoom kunnen doorzetten eens het stadsvernieuwingproject beëindigd is en een verschuiving van middelen en personeel naar andere wijken zal optreden.

Er is in ieder geval dringend nood aan de regelmatige monitoring van de sociale effecten van stadsvernieuwingsprojecten en een voorafgaand 'sociaal-effecten rapport' zoals dit reeds bestaat voor milieu en mobiliteitseffecten. Sociale verdringing is immers één van de voornaamste bekommernissen van de buurtbewoners, zoals blijkt uit alle participatieverslagen en bewonersoverlegmomenten. Ook schepen van Stedenbouw Karin Temmerman (SP.a) zei bij het begin van het project: 'Het is prioritair om groen te brengen in dichtbevolkte wijken om zo zuurstof aan de mensen te geven. Daarnaast trachten we sociale verdringing te voorkomen door sociale woningen te voorzien. We moeten vermijden dat een wijk vernieuwt en zo onherkenbaar wordt. Het oorspronkelijke karakter van het Rabot moet behouden blijven, zodat de bewoners er zich thuis blijven voelen' (De Morgen, 18-09-2003). De uitdaging van sociale stadsvernieuwing bestaat erin oudere en nieuwe wijkbewoners en bezoekers te verbinden, de oorspronkelijke bewoners te beschermen tegen verdringing, emancipatorisch hefboomen voor de kwetsbare groepen uit te bouwen en de bestaande wijkvoorzieningen een toekomst te geven. Niettegenstaande het project 'Bruggen naar Rabot' hier deels tegemoet aan komt, is het toch goed nieuws dat de klankbordgroep opnieuw in het leven geroepen wordt en de vroegere convenant met Samenlevingsopbouw Gent soepeler wordt. Op die manier kan Samenlevingsopbouw Gent, samen met andere partners van het maatschappelijk middenveld, er terug voor zorgen dat de basiswerkingen, de handelaars en het middenveld, samen met de bewonersgroepen en de projectgroepen hun stem laten horen.

Pascal Debruyne is doctoraal onderzoeker bij de MENARG (the Middle East and North Africa Research Group) aan de vakgroep Studie van de Derde Wereld-UGent.

Stijn Oosterlynck is post-doctoraal onderzoeker aan de onderzoekseenheid Planning en Ontwikkeling van het departement Architectuur, Stedenbouw en Ruimtelijke Ordening van de K.U.Leuven.

Verwijzingen

Blondeel, P. (2001), Waar ik woon wil ik niet leven. Omgangsvormen van een kansarm genoemde wijk met een veranderende stad. Eindrapportering Rabot-Gent. Leuven, K.U.Leuven, dept. ASRO.

Blondeel, P. (2002), 'Hier doen wij dat zo'. Over het 'lezen' en aanwenden van competente praktijken bij processen van wijk- en stadsontwikkeling Leuven, Leuven, K.U.Leuven, dept. ASRO.

Brenner, N. (2004), New state spaces. Urban governance and the rescaling of statehood, Oxford, Oxford University Press.

De Decker, P., & Kesteloot, C. (2005), De sociale roots van de anti-stedelijke politiek, Alert, 31, 5, 71-80.

Gerometta, J., H. Haussermann, and G. Longo (2005), Social Innovation and Civil Society in Urban Governance: Strategies for an Inclusive City. Urban Studies, 42, 11, 2007-2021.

Heughebaert, M., (2007), 'Gent, waar Mattheus zich nog altijd thuis voelt', Oikos, 38, 22-36.

Loopmans, M. (2007), 'From Sif to City Fund: A New Direction for Urban Policy in Flanders, Belgium', Journal of Housing and the Built Environment, 22, 11.

MacCallum, D., Moulaert, F., Hillier, J., Vicari, S. (2008) Social innovation and territorial development, Farnham, Ashgate Publishers.

Moulaert, F., (2002,) Globalization and integrated area development in European cities. Oxford, Oxford University Press.

Moulaert, F., Martinelli, F. and Swyngedouw, E. (2005), 'Social Innovation in the Governance of Urban Communities: a multidisciplinary perspective', Special issue of Urban Studies 42, Nr. 11.